

(Ne)būčiai atviros egzistencinės laiko patirtys Vaidoto Daunio ir Valdo Gedgaudo poezijoje

Anotacija: Straipsnis skirtas išnagrinėti Vaidoto Daunio ir Valdo Gedgaudo poezijai būdingas egzistencines patirtis, parodant egzistencinės filosofijos ir ypač lietuvišką jos ištakų aktualumą šiuolaikinėje lietuvių poezijoje, tęsiančioje žemininkų ir bežemių patirtinės tikrovės tradiciją. Pagrindinė teorinė atrama yra Juozo Girniaus egzistencinė filosofija. Svarbiausia analizuojamos poezijos problema yra žmogaus laikiškumas (istoriškumas), egzistencinė laiko patirtis. Ji išryškėja nagrinėjant metų laikų ir liturginio laiko pavidalus Daunio ir Gedgaudo poezijoje. Įmanu teigti, kad idėjinis literatūros sąlytis su egzistencializmu, egzistencinei poezijai būdingos patirtys yra išskirtinis ne tik jų, bet ir visos kartos bruožas. Iki šiol tarpusavyje nelygintų poetų kūrybos tyrimas parodo jų reprezentuojamą šiuolaikinės egzistencinės poezijos trajektoriją, leidžiančią atnaujinti šių autorių kūrybos skaitymą.

Raktažodžiai: Vaidotas Daunys, Valdas Gedgaudas, Juozas Girnius, poezija, egzistencinė filosofija, laikiškumas, metų laikai, liturginis laikas.

Egzistencinės filosofijos ir literatūros sąveika nėra nepažįstama tema lietuvių kritikoje. Nagrinėjant XX a. vidurio lietuvių poezijos sąlytį su egzistencializmo filosofija, daugiausia dėmesio skiriama žemininkų ir jų kartos autorių (Broniaus Krivicko, Vytauto Mačernio, Henriko Nagio, Alfonso Nykos-Niliūno ir kt.) kūrybai – egzistencinei poezijai, meninei prozai¹. Iš XX a. pabaigos ir XXI a.

1 Kelios tyrimų lauko pozicijos: Rita Tūtlytė, „Vytautas Mačernis: mąstymo formos“, in: Rita Tūtlytė, *Išliekanti lyrika: XX amžiaus lietuvių poezijos vidinių struktūrų kaita*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2006, p. 116–124; Idem, „Bronius Krivickas: „Kad be galo jaustum globą švelnią...““, in: *ibid.*, p. 125–134; Viktorija Daujotytė, *Karalių gelė iš Žemaitijos pelkių: Sugrąžinantys Vytauto Mačernio skaitymai 85-aisiais jo būties metais*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006; Aurelija Mykolaitytė, „Būtiškųjų apmąstymų metmenys Broniaus Krivicko prozoje“, *Lituanistica*, 2005, t. 62, Nr. 2, p. 77–79; Manfredas Žvirgždas, „Karo patirtys ir refleksijos Henriko Nagio poezijoje“, *Žmogus ir žodis*, 2013, t. 15, Nr. 2, p. 52–62; Idem,

pradžios lietuvių poetų šiam straipsniui pasirinkti savo poetinėmis programomis akivaizdžiai skirtingi, tačiau, žvelgiant iš egzistencinės filosofijos taško, ir dialogiškai suartėjantys vienos kartos autoriai – Vaidotas Daunys ir Valdas Gedgaudas.

„Vaidotas Daunys kol kas lieka paskutinė grandis lietuviškojoje egzistencijos filosofijos grandinėje.“² Taip apie poeto estetiką kalba Viktorija Daujotytė, su šia filosofine tradicija siedama ir poetinį autoriaus ritmą, matydama Daunio bendrumą su Mačerniu, kitais egzistencinei filosofijai artimais autoriais. Poeto „demonstruojamą kultūrinės atminties dimensiją“ su Mačernio bei Oskaro Milašiaus „poetiniu filosofavimu“ sieja Rita Tūtlytė³. Egzistencinės poezijos erdvėje pirmąjį Daunio poezijos rinkinį *Metų laikai* (1985) mato ir Valdemaras Kukulas, savo recenzijoje kalbėjęs apie jam būdingą „gyvenimo kaip vertybės teigimą, gyvenimo įprasminimo“ ir „dvasios tobulinimo programą“, metafizinį eilėraščio išeitį tašką ir „apsisprendimo judesį“ – „gyventi gamta, būti ir drauge – gamtai, būčiai, atsižadant kasdienio savęs ir buities“⁴. Daunio straipsnis „Žodžio ir kraujo skonis“ (1984) – vienas iš daugelio, primenantis apie plačią egzistencijos erdvę ir jo paties, ir kitų poetų kūryboje: „Ne vienas poetas paliudytų, kad nebūtis, gyvenimo beprasmybės akivaizdoje žodis yra toji sintezės properša, įkvepianti daiktus ir suteikianti egzistencinės prasmės gamtos ir žmogaus aktyvumui.“⁵ Panaši egzistencinė žmogaus laikysena būtis ir nebūtis akivaizdoje būdinga ir jo amžininkams. Tūtlytė Daunį sieja su Antano A. Jonyno, Donaldo Kajoko ir kitų poetų karta⁶. Tačiau Daunio gyvenimo metai (1958–1995), o svarbiausia – kultūrinės Daunio veiklos laikas skatina ir kitokias asociacijas – jį (kaip ir Edmondą Kelmicką) matyti kaip jaunesnės, XX a. pabaigoje debiutavusių autorių (Liudviko Jakimavičiaus, Sigitos Parulskio, Aido

„Tarp filosofijos ir poezijos: regimybės pavidalai Alfonso Nykos-Niliūno dienoraščiuose“, *Žmogus ir žodis*, t. 11, Nr. 2, p. 60–67.

- 2 Viktorija Daujotytė, „Vaidotas Daunys: egzistencinė sintaksė, kylanti iš ritmo“, *Krantai*, 2015, Nr. 1, p. 4.
- 3 Rita Tūtlytė, „Nuo maištingos bohemos iki tylių meditacijų“, in: *Naujausioji lietuvių literatūra (1988–2002)*, sudarė Giedrius Viliūnas, Vilnius: Alma litera, 2003, p. 120.
- 4 Valdemaras Kukulas, *Eilėraščių namai: Esė apie poezijos šiandieną*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 162–163.
- 5 Vaidotas Daunys, *Pastoviųjų vertybių versmė: Literatūros kritika*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2003, p. 43.
- 6 Rita Tūtlytė, „Nuo maištingos bohemos iki tylių meditacijų“, p. 120–121.

Marčėno), kartos figūrą⁷. Egzistuojant skirtingoms kartų bei jų sampratos galimybėms, egzistencializmas ir yra tas idėjinis akiratis, kuris įgalina Daunio ir jaunesnės poetų kartos idėjinę sąsają.

Vienas iš „jaunųjų“ poetų yra Valdas Gedgaudas (1962–2013). Egzistencializmui artima idėjinės ir kartu patirtinės tikrovės sklaida, egzistencinės įtampos ir maišto būsenos, ribinės mirties, baimės ir kitos patirtys jo poezijoje lėmė, kad šiam tyrimui būtų pasirinkta kaip tik ji. Nors svarbi ir Gedgaudo kūrybos pradžia (*Kapsulė*, 1994; *Vakaras be žiburio*, 1998), vis dėlto egzistencinis, apskritai filosofinis, poezijos pradas suintensyvėja rinkiniuose *Olando kepurė* (2011) ir *Stiprėjanti juoda* (2013). Juose matyti stipresnis poetinis Gedgaudo tekstų individualumas, vaisingai ieškoma skirtingų žanrinių formų, iš dalies (bent jau religinės tikrovės atžvilgiu) atsisakoma radikaliai mąstyti apie nebūtį, niuansuojamos lyrinio aš patirtys, praturtinama autoriui būdingų specifinių „personažų“ galerija. Recenzuodama knygą *Stiprėjanti juoda*, jos „sunkiai priimtinoje ir priimamoje poezijos struktūroje“ Virginija Cibaruskė mato „apviltų lūkesčių principą“. Egzistencinės filosofijos aktualumą iš esmės patvirtina visi kritikos bandymai suprasti ir priimti mirtį Gedgaudo poezijoje, cituojamoje recenzijoje minima „nejaukią lyrinio subjekto laikyseną mirties akivaizdoje“, kai (autorės nuomone) nėra nei „švelnaus liūdesio“, nei „mirimo egzaltacijos“. Poeto artimumą egzistencializmui rodo ir kultūros kaip „bergždžio, pasyvaus, degraduotai kartotei paklūstančio anachronizmo“ identifikavimas eilėraščiuose⁸. Kita vertus, kultūros saugos, jos kaip vis dar prasmingos tikrovės išpūdį Gedgaudo poezijoje lemia intensyvi religinės, literatūrinės tradicijos atmintis. Jau ankstyvojoje poezijoje Gedgaudas kone programiškai vis percituoja Algimantą Mackų; apie dialogą su šiuo poetu neišvengiamai kalbama ir vėlesnių Gedgaudo knygų recenzijose. Narpliodamas, kaip „esinami grynosios lyrikos lydiniai“, kas ir kaip „stabdo sklandžią eilėraščio tėkmę“, Evaldas Ignatavičius pastebi folklorinių ir deminutyvinių Gedgaudo tonacijų panašumą į Mackaus „bežemės poezijos emocingus tvinksnius“. Ne mažiau svarbios mums yra nuorodos į „atšauktą Kalėdų laiką, rudens ir žiemos benamystę“, Gedgaudo „veikėjų“ („nugalėtų personažų broli-

7 Nors poetinis vieno autoriaus kelias baigiasi tada, kai kito tik prasideda, 1989 m. pradėti leisti *Krantai*, 1991-aisiais – *Regnum* ir 1994-aisiais – *Naujoji romuva* kartu su *Svetimais* (1994) iškylą kaip skirtingi to paties laiko kultūrinių procesų, literatūrinio gyvenimo fenomenai.

8 Virginija Cibaruskė, „Pomirtinės“, *Literatūra ir menas*, 2014 01 24.

jos“) scenines dramas⁹. Šiuo atveju įdomi Daunio išdėstyta plati kartos samprata, joje pasigendant „atradimo vyksmo, metafizinio Ribos pojūčio“:

Kai Dante žengia, jo pėda visuomet virpa tarp *gal* ir *atgal*. [...] Tai mūsų – tarybinių pokario metų – karta, nuo dvidešimtmečių iki penkiasdešimtmečių. Mes iš tikrųjų ne atsidūrėme toje tankmėje, o atsiradome, radomės, radome save joje. Situacijos konstatavimas aklame istorijos sąvartyne reiškia, jog pėda pastatyta, ji neieško teisingo judesio¹⁰.

Vienu iš toliau ieškomo dialogiškumo impulsų, o kartu ir idėjinių atitikmenų pavyzdžiu mums yra ir Gedgaudo tekstuose fiksuojamas Dantės judesio ribiškumas bei „tragiška akistata“, kurią leidžia patirti Eimunto Nekrošiaus spektakliai. Recenziją parašęs Gedgaudas vis abejojo „sceninės adaptacijos įmanomybe“ ar konkrečiu jos pavidalu¹¹, ir ši abejonė iškyla kaip egzistencinės įtampos išraiška. Egzistencinės patirties persmelktos ir kitos teatro refleksijos Gedgaudo recenzijose:

Arba „Rojus“ – aklavietė, bėgimas ratu, be pradžios ir pabaigos, starto ir finišo, skausmingas ir bejėgiškas, kai bėgi vienas. [...] Arba „Rojus“ – ešafotas, kur galvas jo palytėtiesiems nurenčia kalavijas iš tikro meilės plieno. Arba visa tai – vaizduotės mano sergančios, pasąmonės karščiuojančios piktybiniai augliai, vis versijos, bet šalutinės, o pagrindinės, vedančios, apjungiančios – nėra.¹²

Autorių recepcijoje atsiskleidžiančios jų eilėraščių dominantės (gyvenimo ir mirties, atkūrimo ir ardymo, būties ir nebūties programos) primena apie akivaizdų jų kūrybos skirtingumą. Neapeinant jo, šiame straipsnyje ne mažiau svarbus yra filosofinės problematikos, konkrečių vaizdinių, aš patirčių lauke atsiveriantis egzistencinis poezijos bendrumas. Pagrindinė probleminė egzistencinės filosofijos ašis straipsnyje yra laiko bei laikiškumo patirtis. Atsižvelgiant į minėtą egzistencinės lietuvių poezijos pradžią ir šios poetinės tradicijos tęstinumą autorių

9 Evaldas Ignatavičius, „Ant juodo baltu“, *Literatūra ir menas*, 2011 09 30.

10 Vaidotas Daunys, *Pastoviųjų vertybių versmė*, p. 174–178.

11 Valdas Gedgaudas, „Teatrui, Dantei, Italijai“, *Literatūra ir menas*, 2012 05 04.

12 Idem, „Versijos“, *Kulturpolis.lt*, <http://www.kulturpolis.lt/old/main.php/id/546/lang/1/nID/11160>.

lyrikoje, kontekstui bus pasitelkta ir egzistencinė žemininkų lyrika. Literatūros filosofijos epistema straipsnyje funkcionuoja ieškant Gedgaudo ir Daunio poezijos dialogo su Girniaus mintimi, lyginant poeziją pagal filosofinį dialogiškumo principą kaip idėjinio vienos kartos akiračio atitikmenis.

Teorinis akiratis: kodėl Juozas Girnius?

Kaip ir XX a. vidurio lietuvių poezijai skirtoje kritikoje, pagrindiniai tyrimo autoritetai galėtų būti filosofai Martinas Heideggeris ir ypač Karlas Jaspersas (ne tiek dėl ribinių situacijų, kiek dėl kaltės, laisvės, pasirinkimo gvildenimo filosofijoje). Šiuolaikinės lietuvių poezijos, ypač toliau nagrinėjamų autorių kūrybos, refleksijai aktualus ir Sørenas Kierkegaard'as, pavyzdžiui, antikinės tragedijos akiratyje jo apmąstomi *tragizmo ilgesys* bei *tragiška kalte*¹³. Šiuolaikinė poezija dialogiškai atvira ir Arvydo Šliogerio aptartoms *egzistencinei aistrai, sudaiktintai, žaidimo pavidalą turinčiai egzistencinei patirčiai*¹⁴. Ieškant ribinių patirčių, provokuojančiai, o kartu ir iškalbingai nuskamba filosofo kvietimas atsisakyti „šlovinti ribines situacijas“ bei mintis, kad kasdieniškiausia kasdienybė yra „aukščiausias žmogiškumo laikas“¹⁵. Neapeinant šio konteksto, Girniaus kaip svarbiausios atramos pasirinkimą šįkart lemia tiek jo literatūrinė kritika, tiek ir minėta egzistencinės poezijos tąsa. Rašytojų kartą kaip tokią filosofui nusakant kaip ne biologinę, o istorinę sąvoką, *generacinės vienybės* centru jam yra *klausimo vienybė*¹⁶. Remiantis šia kartos samprata, šiuolaikinei, o ypač XX a. pabaigoje debiutavusių autorių, poezijai aktuali *asmeninės* ir *idėjinės* poezijos skirtis (ar jos tapatumas); prasminga matyti ir žemininkams būdingos *patirtinės tikrovės* ar *beiluzinės lite-*

13 Сёрен Кьеркегор, „Отражение античного трагического мотива в современном трагическом“, in: Сёрен Кьеркегор, *Или – Или. Фрагмент из жизни*, перевод с датского: Наталья Исаева, Сергей Исаев, Санкт-Петербург: Амфора, Издательство Русской Христианской гуманитарной академии, 2011, p. 178–181.

14 Arvydas Šliogeris, *Būtis ir pasaulis*, Vilnius: Margi raštai, 2006, p. 41–44, 74–76.

15 „Gana idealizuoti nenormalias, patologines mirtingojo būsenas, gana šlovinti ribinės situacijas, nes visos nesveikos, nepaprastos, pagaliau nekasdienės situacijos žmogų paverčia drebančiu gyvuliu.“ *Ibid.*, p. 100–101.

16 Juozas Girnius, *Literatūros ir kultūros kritikos rinktinė*, Vilnius: Naujasis židinys-Aidai, 2014, p. 103–105. Toliau cituojant iš šio leidinio skliausteliuose nurodomas santrumpa L ir puslapio numeris.

ratūros tęstinumą. Daunys, klausdamas, ką *mums* (šis įvardis iš esmės atitinka anksčiau cituotą plačiąją kartos sampratą) reiškia metai be Girniaus (1992 m. straipsnis), atsako: „Tai reiškia: metai be dvasinės realybės, kuri buvo mums kaip kūnas ir kraujas, o vis dėlto – apiplėšta; tai metai be mąstymo tradicijos, kurią vadiname krikščioniškąja [...].“¹⁷ Girniaus *Žmogus be Dievo* pavadinti „gražiausia žmogaus su Dievu apologija“ Daunį įgalina tokie *žmogiškumo dydžiai* kaip rūpestis, tradicija ir laisvė¹⁸.

Teoriniam straipsnio akiračiui svarbios šios Girniaus minties kryptys: su egzistencializmu naujai atsiskleidusi *žmogaus didybės* sąmonė, o kartu ir *nihilistinis žmogaus heroizmas*, *žmogiškos tikrovės tragika*; kaip *individuali žmogaus egzistencija* suvokiama *tiesa*; *egzistencinis laikishkumas* ir jo *prasmės apmąstymas*; žmogiškai egzistencijai būdingas *baimingas rūpestis* ir apskritai egzistencinė *rūpesčio patirtis*, *ribinių situacijų* neišvengiamumas; mirties ir tikėjimo, *išblėsusios amžinybės* ir jos ilgesio patirtys¹⁹. Egzistencinės filosofijos klausimais Girnius grindžia ir poezijos bei filosofijos sąveiką, ne vienu straipsniu kurdamas savąją literatūros filosofijos epistemą²⁰. Jo filosofinis įvadas į žemininkų poeziją, kaip pastebi Aušra Jurgutienė, žymi literatūros skaitymo posūkį „nuo istorinio psichologinio prie filosofinio egzistencinio“; egzistencializmo nuostatoms modeliuojant ir *lietuvių minties poezijos subjektą*²¹. Poezijos ir filosofijos dialogo sampratai svarbus dar ankstesnėje Girniaus studijoje akcentuojamas poezijos *atvirumas filosofijai*, reiškiantis, kad ji: „[...] privalo likti atvira visiems filosofiniams gyvąjį žmogų liečiantiems rūpesčiams, neužsiskleisti vienoje srityje, neapsiriboti viena kuria ‚specialia‘ tema“ (L, 30). Tokiam atvirumui suprasti įdomi ir studijoje „Egzistencialinė filosofija ir ateities filosofavimo rūpesčiai“ išskylanti *filosofinio subjekto*, kuris „[...] nebėra savyje uždaras subjektas, o *pasauliui atvira ir jį atskleidžianti*

17 Vaidotas Daunys, *Kūrybos karalystės šviesa*: Straipsniai, pokalbiai, esė, Vilnius: Versus Aureus, 2007, p. 126.

18 *Ibid.*, p. 127.

19 Atraminės Juozo Girniaus studijos: „Pastaba apie egzistencializmą“ (1937), „Egzistencialinė filosofija ir ateities filosofavimo rūpesčiai“ (1939), „Amžinybės perspektyva ir laiko horizontas“ (1949), „Ateistinio humanizmo akivaizdoje“ (1949).

20 Juozas Girnius, „Poezija ir filosofija“ (1942), „Grožis ir tiesa. Literatūros idėjiškumo klausimu“ (1946), „Žmogaus prasmės žemėje poezija: trečiajai mūsų poezijos kartai atėjus“ (1951), „Dabarties beiluzinė literatūra“ (1955) ir kt.

21 Aušra Jurgutienė, *Literatūros suvokimo menas: Hermeneutikos tradicija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, p. 347–348.

egzistencija“, apibrėžtis. Apmąstydamas *pirminį žmogaus buvimo ir pažinimo santykį* su pasauliu, *daiktus „pažįstantį“ (atskleidžiantį) žmogaus buvimą*²², panašios aš tapatybės Girnius ieško ir poezijoje. Visa tai būtų neįmanoma be *patirtinės tikrovės* ir jos *susimbolinimo*, kurį apmąsto komentuodamas Jasperso ribines situacijas: „Visos ribinės situacijos išreiškia esminį patirtinės žmogiškosios tikrovės istoriškumą [...]. [...] Ribinės situacijos susimbolina patirtinę tikrovę ir tuo pačiu lygstamai patirtinei veiklai suteikia nelygstamybės vertę“ (R, 201–211). Patirtinės tikrovės sąvoka funkcionuoja sprendžiant ir poezijos tikrumo klausimą: „Ir poezijos esmė nėra patirtinės tikrovės žodinis fotografavimas, o jos vidinės prasmės atskleidimas“ (L, 28). Atrodo, kad panašaus *nefotografavimo* Girnius aptinka Mackaus poezijoje, su švelnia ironija joje išskirdamas *socialinį, iš dalies internacionalinį apaštalavimą, protesto patosą* (L, 226, 228). Neprarasdama egzistencinio tikrumo, patirtinės tikrovės fotografavimo turi ir toliau aptariama Gedgaudo poezija, tačiau tai tik liudija egzistencinės poezijos pokyčius.

Ką reiškia poezijos atvirumas, rodo ir *idėjinės* bei *asmeninės* poezijos skirtis, akcentuojant pirmosios svorį (L, 122–125). Tiesa, pati skirtis gali kelti ir abejonių dėl žemininkams būdingo intensyvaus asmeniškumo ir nebūtinai minties poezijos dominantės subjektyvioje poetinėje jų tikrovėje. Tačiau, kaip pastebi Jurgutienė, *minties poezija* Girniaus suvokiama kaip ta, kuri „atidžiau įsižiūri į gyvenamąjį laiką ir kelia visiems svarbius egzistencinius klausimus, taip priartėdama prie ‚būties tiesos‘“²³. Įdomu tai, kad anksčiau rašytame Girniaus straipsnyje *idėjinė* ir *asmeninė poezija* yra ne skiriama, bet tapatinama: „Idėjinė literatūra iš esmės yra ir asmeninė, nes išauga iš asmeninio tikrovės pergyvenimo [...]“ (L, 56). Šis tapatumas (kartu ir pati skirties problema) aktualus galvojant tiek apie žemininkus, tiek apie šiuolaikinę, ypač XX ir XXI amžių sandūros, lietuvių poeziją. Stiprus idėjinis balsas joje neatsiejamas nuo itin asmeniškos – kasdieniškos, kūniškos ir daiktiškos – tikrovės.

Girniui kalbant apie poezijos atvirumą, kiek paradoksaliai (kartu ir natūraliai atliepiant ankstesnę lietuvių filosofijos tradiciją) nuskamba privalėjimo likti atvira reikalavimas. Panašiai apibūdinamas ir egzistencinis literatūros tikrumas – jos *faktiškumas* gyvenimiškos kančios ar ilgesio atžvilgiu: „Literatūra turi atspindėti gyvenimą – ir tokį, kokį jį vargstame (koks jis faktiškai yra), ir tokį, kokio jo ilgimės (koks jis turėtų būti)“ (L, 39). Šis privalėjimas, viena vertus,

22 Juozas Girnius, *Raštai*, t. 1, Vilnius: Mintis, 1991, p. 216–217. Toliau cituojant iš šio leidinio skliausteliuose nurodomas santrumpa R ir puslapio numeris.

23 Aušra Jurgutienė, *Literatūros suvokimo menas*, p. 351.

svetimas poezijos prigimčiai, kita vertus, atkreipia dėmesį į paradoksalią, o tiesos rūpesčio atžvilgiu galbūt ir neišvengiamą – savotišką būtinybės retoriką. Jos turi tiek Daunio, tiek ir Gedgaudo poezija, savo *faktiškumu* skverbdamasi į tai, ką straipsnio „Poezija ir filosofija“ pabaigoje formuluoja Girnius: „[...] poezija eina į visa ir visa nušviečia viena Būties ir Nieko šviesa“ (L, 31).

Egzistencinis metų laikų laikiškumas poezijoje

Žvelgiant iš Girniaus filosofijos taško, bendriausia tolesnio poezijos tyrimo ašis yra žmogiškos tikrovės laikiškumas (istoriškumas), filosofo vadinamas „ontologine žmogaus ‚pasauliškumo‘ struktūros prasme“. Pagal Girnių, laikiškumą *išvysto ribinės situacijos*, kurių *negaliu* palikti ir kurias visas *valdo mirtis* (R, 193, 208–209). Sugrįžti prie metų laikų poezijoje skatina anksčiau minėtas autorių ryšys su tam tikra tradicija, mus dominančią kartą vienijantis kasdienybės proveržis į poeziją, galų gale pačios patirtinės tikrovės intensyvumas, per atvirumą vienam ar kitam metų laikui ryškėjant individualiai *aš egzistencijos tiesai*.

Daunio eilėraščių ciklą „Metų laikai“ pradeda žiema ir baigia rudeniu. Ir trečiame eilėraštyje stipriau nei vasaros pojūtis reiškiasi rudeniu, juo išsakant aiškaus objekto neturinčią, tačiau egzistenciškai sutelktą rudens laukimo būseną. Pirmame eilėraštyje su žiema tradiciškai siejant vienatvę ir tam tikrą gyvenimo pertrūkį, laiko pojūtį stiprina Daunio poezijos ritmas, jį kurianti eilėraščio sintaksė, frazių pertrūkiai eilutėse. Žiema pasižymi ir įdomiu metoniminiu pasaulio interpretacijos rakursu – tampa vienatvę ir kitas ribines patirtis išgyvenančio subjekto dalimi: „Vienatvei mano nupiešta žiema. / Baltoj pakrantėj, linijose aikščių [...] / Vienatvei mano palikta žiema, / Ne už langų, ji manyje keliauja [...]“²⁴ Tvarką ir harmoniją patvirtinantis laiko pojūtis kartu yra ir tikrovė, kurios laukiama bei ilgimasi. Išskirtinai subjektyvų, vilties link nukreiptą laikiškumą paskutinėje ciklo dalyje įprasmina pirminis *aš* ir rudens ryšys, kuomet vienas kitą jie pratęsia, apsiukeičia vienas kitu: „Lietaus mieste, naktų lygumose / Tave šalvena medžiai, laikas tiks [...]“ (KŽ, 25). Eilėraštyje atsiveria ne tik laikiška, į konkretų laiką ir erdvę įsikūnijusio, bet ir dialogiško, tiksliau, atsakingo

24 Vaidotas Daunys, *Kelio ženklai*, Vilnius: Regnum fondas, 1999, p. 23. Toliau cituojant iš šio leidinio skliausteliuose nurodomas santrumpa KŽ ir puslapio numeris.

subjekto laikysena: „Kaip atsakas ir aš tau gyvenu / Lig pelenų, lig auštančių dienų“ (KŽ, 24). Gyvenimu „lig pelenų“ metaforiškai pavadinama mirtis ne tiek dramatiška, kiek egzistenciškai rami, stojiška. Mirties įveika ir įmanoma šiuo atsaku ar atsakomybe atsiliepiant į *kitą*. Ypatingą laiko, egzistencinio laikiškumo patirtį išreiškia ir aš judėjimas: „Dar kartą tavo valandom einu / Iš pelenų, iš auštančių dienų“ (KŽ, 25). Judesiu išsakomas bendrumas su rudeniu (apsikeičiant vienas kito kūnu) skleidžiasi ir trijų dalių eilėraštyje „Rudens patekėjimas“. Viena svarbiausių patirčių vėlgi yra antroje strofoje įdaiktintas laukimas („Kiekvienas slenkstis mūsų žingsnio laukia“), o pagrindinė aš egzistencinės kelionės kryptis išsakyta pabaigoje: „Ramybė, ieškanti vienintelės dermės / Vienintelio prisilietimo – būti“ (KŽ, 45). Šiame eilėraštyje ir cikle „Metų laikai“ vyraujantis dabarties ir būsimasis laikas, aš ir *kito* judėjimas (virpėjimas, dinamika) lemia ne tik „čia ir dabar“ atsirandančio santykio su pasauliu, bet ir egzistencinio laukimo įspūdį, per šią būseną veriantis tam, ko verta tikėtis.

Į mirtį nukreipto egzistencinio laukimo patirtis skleidžiasi ir eilėraštyje „Sninga [II]“. Kaip ir kituose poeto tekstuose, tiesiogiai ir netiesiogiai išsakytas laukimas pasireiškia kaip vilties bei amžinybės ilgesio ženklas. Nors mirties erdvė yra ne *mūsų*, aš tapatybėje galima išgirsti abi (gyvenimo ir mirties) tikroves sujungiantį balsą, taip įprasminant per *kitą* įmanomos mirties patirties autentiškumą. Poetinių svorį išlaiko eilėraščio „Rudens patekėjimas“ metonimiją primenantis vyksmas *atsninga*, su juo stiprėjant egzistenciniam dabarties laiko potyriui: „Kas lieka tau? Tave rytas atsninga, / Minga mintis ir atodūsis minga“ (KŽ, 57). Kitame ši metų laiką dviprasmiškai atkuriančiame eilėraštyje „Žiemos spalva. Rugsėjūtis“ žiema tampa savo garsine patirtimi ir kelių pojūčių sąveika patrauklia tylos, kartu ir amžinos ramybės būsenos metafora; o tylą būtina egzistenciniam pokalbiui: „Tau atsiras žiema priglausti kūnui. / [...] Pašauk, tenai šviesėjantis jos miegas. / Tik atsilieps tau ne diena, o sniegas“ (KŽ, 35). Konkretaus metų laiko detalės (žiemos spalva) nuskamba kaip muzikinis leitmotyvas ar dailės kūrinio fragmentas, subjektą perkeliantis į kitą – kultūros ar anapusbės – erdvę. Kaip ir cikle „Metų laikai“, ypatingą vaidmenį egzistencinėje subjekto patirtyje atlieka *tu*, *kitas*, pats pokalbis. Ir eilėraštyje „Preliudas“ egzistencinės patirtys skleidžiasi būtent *kito* dėka, kreipiantis tik į tuos, kurie gali tapti autentiško pokalbio dalininkais: „kaip žaizda tu man slenkstis esi / dienai“ (KŽ, 15).

Gedgaudo knygos *Stiprėjanti juoda* eilėraštyje „Metų laikai“ vyraujanti tamsa primena vieną dažniausių simbolinių vaizdinių poeto lyrikoje ir svar-

biausią egzistencinio tragizmo laiką: „mūsų kūno ir kraujo žiema / tamsi nepranokstama.“²⁵ Absoliučios egzistencinės tamsos įspūdį koreguoja ne tik kūniškai artimas, bet ir dėl evangelinių aliuzijų sakralus žiemos kaip (ne)būties laiko patyrimas. Rinkinio *Olando kepturė* eilėraštyje „Žiemos laiku“ vis stiprėjančią mirties patirtį perteikia ir ją intensyvina šermenų išgertuves primenanti vizija. Struktūrinė teksto dominantė yra lyrinio subjekto ir angelo (kone visą kartą jungiančios būtybės) pokalbis:

Troškina mano angele troškina
 būk sveikas mano angele nesveikas
 nei tuščio siaubo sklidina stiklinė
 jau metas angele atsukti laikrodžius

tesninga angele tesminga
 atžagaraus ir neornamentuoto
 ant kirsto plėšto užadyto lingo
 linago angele tave parjodo²⁶

Į projektuojamą ar meldžiamą ateities laiką nukreiptas „dabar“ vyksmas, kasdieniška ir daiktiška pokalbio aplinka, intymaus pašnekėsio įspūdį lemiantis kreipimasis (raginant atsukti laikrodžius ir skundžiantis siaubo ištiktimi) transcendenciją apriboja, tačiau palieka ir rituališkai praveriamą kelią anapus. Panaši dramatinė įtampa plėtojama visame eilėraštyje. Tuščio, taigi beiluzinio, siaubo patirtį paskutinėje strofoje išbaigia „kalnus drebiančių rūškanų giedotojų“ vizija. Kartu su šiomis figūromis mirties ritualą kuria ir neornamentuotas tautosakinio kalbėjimo srautas. Kasdienybės realijų akiratyje atsirandantis gedulingų Mišių atbalsis ir jų vaidmuo Gedgaudo eilėraštyje primena ne tik Mackaus poeziją, bet ir kitą egzistencinę žiemos laiko, turgavietės ir kitų sapno vietų viziją – Nykos-Niliūno eilėraštyje „Requiem U“. Jame prarasto ir naujai atrandamo laiko, jo erdvės ir daiktų situacijoje stiprų vaidmenį vaidina *gregorianiški choralai* ir *ryto katedros*

25 Valdas Gedgaudas, *Stiprėjanti juoda*, Vilnius: Homo liber, 2013, p. 23. Toliau cituojant iš šio leidinio skliausteliuose nurodomas santrumpa SJ ir puslapio numeris.

26 Idem, *Olando kepturė*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2011, p. 37. Toliau cituojant iš šio leidinio skliausteliuose nurodomas santrumpa OK ir puslapio numeris.

*berniukų choras*²⁷. Sekant semantinėmis asociacijomis įdomu ir tai, kad berniukas yra ir vienas poetiškai įtaigių „personažų“ Gedgaudo atšauktos Evangelijos, ne viename tekste atsiveriančios mirties tikrovėje.

Egzistencinį laiko patirties ribiškumą Gedgaudo eilėraštyje „Ruduo krantinių“ pirmiausia ženklina tyła, tiksliau – „Šiek tiek tylos.“ Šiuo trumpu trečdalį eilutės užimančiu sakiniu prasideda tekstas ir toliau konstruojamas iš Gedgaudui būdingų trumpų frazių, skirtų „tik“ diagnozuoti ties viena ar kita riba esančias „dabarties“ pasaulio krizines būsenas bei patirtis („Tarsi ir negyventa būtų.“). Tačiau net ir tik konstatuojant pavyksta sukurti ir intensyvėjančios nebuvimo patirties vyksmą. Prsidėjęs nuo „šiek tiek tylos“; tekstas baigiasi vienatve, išgyvenama kaip egzistencinė situacija. Nebuvimo, nebūties įspūdį sustiprina ir rudens laiko tamsa:

Ir jokie saulės patekėjimo. Tamsu čia.
Pernykštės atmintys žemėtom putom
į kranto sąnašas susigeria. Tik rūkas.
Šiek tiek vienatvės. Kurmiarausių ir spyglių. (OK, 38)

Negyvenimą ar antroje strofoje išsakomą liūdesį patvirtinantys daiktai tuo pat metu skirti ir susigrąžinti gyvenimą, o šį įspūdį, dar daugiau – autentiško buvimo ilgesį lemia ir tokie „nereikšmingi“ *aš* būsenų patikslinimai, kaip „šiek tiek“, „tarsi“, „galbūt“. Nenureikšminant patirčių radikalumo, didelis svoris tenka ir egzistencinei abejonei. Panašaus „gal“ (ir vis dėlto nepiktnaudžiaujant juo) esama ir dar vienoje rudens laiko reprezentacijoje – trumpame eilėraštyje „Mirtis ir mergelė“. Nesileidžiant į muzikinį šio trumpo teksto aptarimą, šįkart mums svarbiausia *pleškančio rudens* metafora, kuria fiksuojama ties ramybės ir nerimo riba esanti ir išskirtinai daiktišką erdvę turinti būseną:

Išgersiu pieno
užkąsiu duonos
česnako gal kiek
aprimis nebaigtas
ruduo pleškantis
prie apgriuvusios
gaisrinės (OK, 87)

27 Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Eilėraščiai*, Vilnius: Baltos lankos, p. 276.

Žiema ir ruduo pasirodo kaip itin palankus laikas mirties tragikai, gyvenimo ir mirties, transcendencijos dramai išsakyti. Tai tampa įmanoma dėl eilėraščio subjekto atvirumo egzistencijos ribiškumu paženklintai išorinei ir vidinei *aš* erdvei. Ruduo (žiema) kaip poetinio vyksmo laikas neretai ir skirtas šioms ribinėms patirtimis išreikšti. Ignatavičius Valdui Gedgaudui skirtame eilėraštyje „Nebe“ įdomiai pastebi poeto eilėraščiuose būtent rudenį ir „šiaurės pusės“ metafora fiksuojamą žiemos laiką. Šis poetinis paskyrimas fiksuoja ir herojiškai priimtą Gedgaudo kaip poeto misiją „nebegausk, nebeguosk, nebeliudyk“²⁸.

Egzistenciškai subjektyvių metų laiko epistemą sukuria ir Gedgaudo ciklas „Vėlių takas“. Zodiako ženklams skirti eilėraščiai šį kontekstą provokuoja nuolatiiniu *aš* atvirumu mirčiai, negaliai, nebūčiai. Nors su metų laikais susijusių išorinių kraštovaizdžio detalių „Vėlių take“ ir gausu („per tęžtantį sniegą“, „gruodžio upė“, „riaumojimas bangomūšis“, „šalnos nusvidinta žolė ir vėjas“ (SJ, 113, 117, 118, 122)), jos atsiduria pirminei (natūraliai, autentiškai) gamtai svetimos (miesto) erdvės ar visuotinę laiko tėkmę sąmoningai ardančios *aš* sąmonės fragmentuose. Visame „Vėlių take“ dominuoja žiemos vaizdinija, ryškėja žiemos kaip sustingusio, nykstančio laiko metafora. Dominuojanti mirties ar jos baimės patirtis reiškia visuose ciklo eilėraščiuose ir ypač konkrečiomis sceninėmis figūromis: „Žuvys“ kaip „mirusios tetos“ ar „Svarstyklių“ „reanimacinis angelas“ (SJ, 111, 121). Mirties, jos baimės ir kitos ribinės patirtys yra neišvengiamas emocinis proveržis, angažuojantis laikysenai, panašiai į tą, kurią nusako Girnius: „Tai laikysena, kur žmogus į mirties abejingumą žmogui ryžtasi atsakyti savo abejingumu mirčiai“ (L, 195). Na, o apskritai kodėl *nuo prasmės rūpesčio neatsiejamam mirties rūpesčiui* (Girniaus žodžiais tariant) šįkart pasirenkami metų laikų ir jų tvarkos nyksmą nurodantys Zodiako ženklai, atsakymą „pasiūlo“ kita filosofo mintis apie „dabarties“ žmogui būdingo požiūrio į gamtą pokyčius: „Gamtos jausmą dabarties žmoguje yra pakeitęs rūpestis savimi pačiu“ (L, 197). Su nuoroda į gamtos laikui būdingą ritmą „Vėlių take“ atsiranda galimai egzistuojančios tvarkos nuojauta, kuri čia pat ardoma savimi ir *kitu* susirūpinusio *aš* egzistencijos. Ši metų ženklų transformacija į mirtį yra kaip tas „gamtos pažeidimas“ bei „sielos sustingimas“, apie kurį Tūtlytė kalba aptardama Mačernio „sielos metas“²⁹. Galbūt tai ir Gedgaudo atliekama

28 Evaldas Ignatavičius, „Nebe“, in: *Svetimi po 20*: Dainius Dirgėla, Evaldas Ignatavičius, Liutauras Leščinskas, Alvydas Šlepikas, Donatas Valančiauskas, Vilnius: Homo liber, p. 111.

29 Žemininko Mačernio ciklą „Metus“ „sielos metais“ Rita Tūtlytė vadina primindama apie Stefano George'š ciklą tokiu pavadinimu, kuriame trūkstamas pavasaris reiškia „sielos sustingimą, „iškritimą“ iš gamtiškos gyvybės rato“. Rita Tūtlytė, *Išliekanti lyrika*, p. 120.

savotiška Zodiako ženklų kaip populiariosios kultūros terpės parodija, vietoje laiko ir žmogaus likimo, suvokiamo pagal žvaigždes, siūlant kur kas intensyvesnę – ne tik mirties, bet ir liturginio laiko atgarsių turintį „vėlių taką“. Su liturginio ar apskritai švento laiko atgarsiais randasi ir subjektą supančios autentiškos gamtos ilgesys; jo išpūdį sustiprina tiek eilėraščių daiktai, tiek ir ypatingi ciklo „Zodiako ženklai“ „personažai“ (dar viena jų – „sapniška kopagūbrio mergaitė“; SJ, 120).

Dievo paieškos ir (ne)atsauktas šventas laikas

Kalbėdamas apie vadinamąją beiliuzinę literatūrą, Girnius pastebi: „[...] beiliuzinis tamsumas greičiau savo versmę turi metafizinėje žmogaus pasaulyje beprasmybės vizijoje“ (L, 199). Tamsa, jos ir šviesos sąveika ne vieno autoriaus poezijoje tampa būtent metafizinės beprasmybės, Dievo link vedančių ribinių patirčių ženklų. Poetinėje mums rūpimos kartos metafizikoje kartu su *aš* (ar kaip *aš*) neretai veikia ir Dievas, ir *žmogus be Dievo*; kaip jau matyti ir iš anksčiau aptartų eilėraščių, skleidžiasi Girniui nuolat rūpėjusios – patikimos, pasiilgtos ar *išblėsusios* amžinybės patirtys ar *laisvai* pasirinkta *amžinybės iliuzija*. Studijoje „Amžinybės perspektyva ir laiko horizontas“ amžinybės ilgesį suvokdamas kaip į „mūsų gelmes įrašytą mūsų egzistencijos pagrindą“, Girnius rašė: „Galima sąvyje išblėsinti amžinybės sąmonę. Bet neįmanoma iš žmogaus širdies išdildyti amžinybės ilgesį. Esame laisvi laikyti amžinybę iliuzija, bet ir šiuo atveju ji lieka tokia iliuzija, kurios siekimas yra patsai mūsų būties įstatymas“ (R, 373). Keldamas klausimą, kodėl egzistencinėje filosofijoje žmogus pats sau tapo toks *problematiškas* ir apskritai kodėl žmogaus klausimas tampa neišsprendžiama problema, filosofas atsakymų ieško prarastoje amžinybės sąmonėje. Dėl šios priežasties, jis teigia, „[...] mūsų gyvenimas iš prasmingos dramos virsta beprasmiška – išeities nebežinančia tragika. Kas amžinybės perspektyvoje tėra drama, tik laiko horizonte išauga į tragediją.“ (R, 372) Būdama negatyvi savo beprasmybės patirtimi, ši *tragedija*, kitais žodžiais – *tragiška žmogaus vizija* (vietoje *atskiro žmogaus tragizmo*, būdingo romantinei literatūrai (L, 199)), filosofo suvokiama ir kaip neišvengiama beiliuzinės literatūros tikrovė, egzistencinės filosofijos duotybė.

Šventas, liturginis laikas – kitas egzistencinio laikiškumo pavidalas Daunio ir Gedgaudo poezijoje. XX a. pabaigoje lietuvių poezija, ypač mus dominančios kar-

tos autorių kūryba, yra pilna įvairių švento laiko ženklų – taip „atsiliepiant“ į „esmingu mūsų dienų“ (t. y. 1990) kūrybos trūkumu Daunio vadinamą „liturginės sąmonės užgesimą“³⁰. Liturginio laiko akiratyje skleidžiasi subjektyvios metafizinės *aš* patirtys, dramatiškai ieškomas ar prarastas santykis su Dievu, jo buvimo ir nebuvimo ištiktys. Ne mažiau įdomus yra ir ne toks dramatiškas šventybės ieškojimas ar susidūrimas su ja, labiau dramatiškas nei tragiškas, prisimenant ankstesnę Girniaus perskyrą, ne toks drastiškas, labiau nuosaikus Dievo (ne)atpažinimas.

Apie švento laiko akiratį verta kalbėti skaitant Daunio eilėraščių „Keturiuos“. Šio laiko įspūdį lemia tiek bendruomeninės liturgijos, tiek ir kalbančiojo maldos santykio su Dievu apraiškos. Egzistencinės filosofijos požiūriu įdomus konkretaus laiko momento sureikšminimas, per kurį ir įmanomas atvirumas pasauliui, sau ir Dievui. Pirmose teksto eilutėse psalmiškas (27-osios pasitikėjimo psalmės pradžią atkartojantis) kreipimasis į Dievą skamba kaip išlaukto ir tuo pat metu staiga įvykusio pokalbio proveržis:

Dominus illuminatio mea, et salus mea,
 ko gi bijoti man?
 Kai slenka priešpilis, prieš mano veidą –
 jisai ir išdegę namai naujojo priemiesčio. (KŽ, 112)

Poetinės dramos centras yra degančio miesto vizija, baimės patirtimi kiek primenanti Liūnės Sutemos poeziją. Kreipimosi į Dievą ir viso maldos pokalbio išdava – ne tiek aiškumas, šviesa, kurios ilgisi *aš*, kiek stiprėjančios tamsos (nerimo) patirtys. Tačiau tuo pat metu ryškėja ir egzistenciškai svarbiausias santykis su tuo, į kurį kreipiamasi:

tegu nulaša nors vienas lašas į šį išdegusį miestą,
 nors vienas lašas Tavo kraujo teisybės,
 Tavo sandoros, be kurios nėra naujojo miesto,
 vien nepalenkiamas dėsnis. (KŽ, 113)

Iš Psalmyno ateinantį prašymą neapleisti (maldos intonacijos trečiojoje strofoje – „Neapleiski manęs [...]“ (KŽ, 113–114)) įdabartina lyriniam *aš* iškalbingi

30 Vaidotas Daunys, *Pastoviųjų vertybių versmė*, p. 187–188.

metų laikų ženklai: *vasaros atilsis, begalinis rudens šešėlis, ne žiemai skirtas atnašavimas*. Išsakantys artimą santykį su supančiu pasauliu, jie suartina ir su *Tavimi*, leidžia kuo autentiškiau priimti jo paslaptį:

Man sunku įžiūrėti, kur dvelkia Tavoji teisybė,
 kokiose priemiesčio dykvietėse ji gailiai plevena,
 bet kuo gailesnis ruduo,
 tuo tylėsi mano žodžiai,
 tarnystė, kurios bijosi vėjai. (KŽ, 114)

Metų laikų vaizdinija tampa ir *aš* suartėjimo su savo maldos bendruomene ženklu, kuri ne mažiau svarbi nei individuali *aš* sąmonė. Vienas iš šios bendruomenės ženklų yra *aš tarnystė*, šiuo žodžiu implikuojant ir liturginio laiko atgarsį. Bendruomeninė sąmonė, pokalbis su Dievu ir apie jį atsiveria ir trijų dalių poetiniame koncerte „Vilniaus koncertai“. Atsako (atsakomybės) svorį jaučiančiam *aš* tikras pokalbis neįmanomas be *Tau* skirtų klausimų:

Kas padeda Tau tylėti,
 Kai miega visi savo miegu
 Tavo glėby?

Kas tie išrinktieji,
 Kurie pašaukti tyliai brenda
 Tavo delnų brasta? (KŽ, 115)

Kalbėdamas apie Daunio „Metų laikus“, Kukulas atkreipia dėmesį į mįslingą *tu* ir jame susijungiančias tapatybes³¹. „Vilniaus koncertuose“ saugojant *Tu* didingumą ir todėl, atrodo, bijantis ištarti jo vardą, tuo pat metu jis yra ir visai aiškus savo dieviškąja prigimtimi, tas, kuris iš išrinktųjų reikalauja atsako ir atsakomybės: „Kiekvieną rudenį / Tu tikrini mūsų žodžius / Santaikos slėnyje“ (KŽ, 116). Kalbėdamas apie *žmogiškojo pašaukimo vienybę*, Girnius akcentuoja *mano reiškimuisi*

31 „Beje, rinkinio ‚tu‘ figūra gana mįslinga, ir paaiškėja ji, tik įpusėjus knygą (naujausiose publikacijose jau aiškiai skiriama ‚Tu‘ ir ‚tu‘). Dievas ir tėvynė tvirtina poeto tariamą žodį. Toks teiginys atrodytų šiek tiek forsuotas, jei svarbiausiose vietose abu adresatai nesutaptų.“ Valdemaras Kukulas, *Eilėraščių namai*, p. 165.

(kad jis būtų prasmingas) reikalingą bendruomenę (R, 250). Pašauktieji ir išrinktieji – svarbiausia *aš* bendruomenė „Vilniaus koncertuose“. Be jų neįmanomas pasaulio sukūrimas ir nuolatinis žmogiškas kūrinijos atnaujinimas. Visa tai išpažįstama psalmiškai didingai ir kartu su stipriu egzistenciniu dabarties laiko pajautimu:

Viskas sukurta!
 Vėsūs žolynai ir santakos šiltas atodūsis...
 Bet vis tiek Tu šauki kiekvieną rudens atklydėlį
 Įkurti, įkurti...
 [...]

Ne praeitis tave išsirinko, praeitis vien pašaukė.
 Stovėjau vienišas sodo migloj ir šaukiau.
 Kaip pašauktoji leidaisi slėnin,
 Kaip išrinktoji kilai
 Migloje. (KŽ, 115, 118)

Psalmiškai pradėtą ir biblinės pasaulio sukūrimo istorijos atgarsiais įprasminimą poetinį šlovinimą subjektas tęsia atsiverdamas ir Dantei. Šiame nuolat atsinaujinančio prabudimo kelyje matyti ir Kryžiaus kelio stotys: „Ne kryžius, tai – tik vieniša naktis, / Tuščia stotelė, verkiančiam – stotis“ (KŽ, 121). Lyrinis subjektas dalyvauja sudėtingoje Dievo ir savęs atpažinimo dramoje. „Šviesi dvasia išsakoma ‚užtamsintu‘ kalbėjimu“, – apie Daunio poeziją rašo Tūtlytė, šio kalbėjimo priešasčių ieškodama „atkakliai ezoteriškos“³² poezijos tapatybę. Motyvacija gali būti ir kita. Vyraujant pakankamai konkrečiai religinės patirties tradicijai, šis „užtamsinimas“ skamba kaip dar tik ieškoma ar šį ieškojimą kaip egzistencinę būtinybę eksplikuojanti šventumo raiška, dar tik tikintis surasti tinkamiausią būdą Dievo patirčiai įvardyti.

Apie Daunio poezijai būdingo švento, o konkrečiau – ir liturginio laiko pėdsakus leidžia kalbėti ir eilėraštis „Pelenų spalva. Rytas“. Ne kartą lietuvių poezijoje varijuojamas pelenų motyvas, dažnai skirtas egzistencinio praeinamumo patirčiai, šiame tekste ženklina velykinio laukimo pradžią. Tiesa, *jo*, kurio laukia *aš* ir kuris pasižymi ypatinga savo galia bei judėjimu, figūra neturi visai aiškių dieviškos būties apraiškų. Tačiau teksto pradžioje *aš* pamatoma *jo* šviesa ir

32 Rita Tūtlytė, „Nuo maištingos bohemos iki tylių meditacijų“, p. 120.

dabartiškas *pelenų spalvos ryto* laikas palieka ir su konkrečiu Asmeniu susijusio švento laiko, aš ir tu tikrovę išstinkančios jo būties įspūdį:

Argi tai ne jisai
 Jo linijos švinta nakty
 Jo rūbas pasiūtas mums miegant
 Mums miegant argi tai ne jisai (KŽ, 40)

Beje, ne viename poeto tekste pasikartojantis, egzistencinės ramybės ar laiko iki švento prabudimo ženklų tampantis miego (ar sapno) motyvas, atrodo, turi aliuzijų ir į valtyje miegančio Jėzaus Kristaus siužetą (Mt 8, 23–27), kuris taps ir Gedgaudo eilėraščio motyvu.

Atšauktas šventas laikas nuskamba dar Gedgaudo rinkinyje *Vakaras be žiburio*, taip apeliuojant į ankstesnę (literatūrinę) neįmanomo autentiško (Kalėdų) laiko patirtį: „Nors tai jau atšaukta, bet vis dėlto tikiu [...]“.³³ *Olando kepurės* eilėraštyje „Plieninio splino“ atšauktas Kalėdų laikas yra ypatingos figūros – vynininko po žibintu – pasaulio dalis. Snausdamas tarsi Evangelijos „vynininkas“ (vynmedis), neįvardytas Gedgaudo Kristus lieka tik viso gyvenimiško splino ir jo siaubo stebėtoju:

Nurimęs vynininkas snaudžia po žibintais
 Kalėdos atšauktos – iš gruodžio seserijų
 Mariją permuštą pakrantėm veja
 Mėnulio vėjas iš tamsaus žemyno (OK, 33)

Tačiau, būdamas stebėtoju, vynininkas yra ir šios dramos dalyvis, o visa toliau pasakojama istorija galų gale priklauso egzistencinio rūpesčio pasauliu persmelktai aš erdvei, kurioje gerai pažįstami daiktai įdabartina visą Šventąją istoriją nuo Dievo gimimo iki (neįmanomo) jo prisikėlimo. Iš esmės *atšaukti* ir reiškia įdabartinti tai, kas Dievo gimimo situacijoje „šiuo metu“ nuskamba skaudžiausiai: permuštos Marijos figūra įkūnija socialinio gyvenimo, rūpesčio situaciją, kuri būties klausimus reprezentuoja ne viename poeto eilėraštyje. Stiprėjanti dieviškos būties netikrumo patirtis („ir nėra čia jokio vynuogyno /

33 Valdas Gedgaudas, *Vakaras be žiburio*, Vilnius: Vaga, 1998, p. 35.

[...] be užgimimo – be žvaigždės – prisikėlimo“, OK, 33) išsakoma egzistencinį ribos pojūtį sustiprinančiais aštrumo, šviesos, tamsos vaizdiniais. Egzistencinės patirties ir konkrečių vaizdinių požiūriu panašios yra Kalėdų vizijos Nagio eilėraščiuose „Namai“ ar „Kūčių naktis“, kur švento laiko drama sukuriama inicijuojant būsimo ir tuo pat metu grėsmingai neįmanomo laiko patirtį³⁴. *Atšauktų* Kalėdų ištišimas iki neįmanomo prisikėlimo primena ir Nykos–Niliūno eilėraščio „Kelionė“ („Kūčių naktį“) situaciją³⁵. (Ne)atšauktų Kalėdų egzistencinę dramą Gedgaudo eilėraštyje lemia pati pastanga įdabartinti, aistra įvardyti tai, kas sunykiai apčiuopiama, bet egzistenciškai neišvengiama. Savo socialiniu balsu Mackui artimas Gedgaudas prie klausimo, kas yra Dievo motina, sugrįžta ir eilėraštyje „Kontraindikacija A. M.“:

Jeigu kiekvienas esam
 savo Dievo motina
 Mano Dievas vienok
 keisto būdo
 našlaitukas ant
 kapo bevardžio (OK, 103)

Gedgaudui įsitraukus į kontroversišką dialogą su Mackumi ir išgyvenant egzistencinį *aš* nyksmą, teologiškai iš esmės teisinga mintis atsiduria ties radiklios abejonės riba. Tačiau, kaip būdinga ir kitiems Gedgaudo eilėraščiams, ties ja ir išlikti skaitytojui leidžia savo intymiu balsu išskirtinai asmenišką, todėl ir vienos ar kitos tiesos galutinai neatšaukiantis santykis su pasauliu.

Panašiai kaip ir eilėraštyje „Plieninio splino“, mirties laiko ritualas Kristaus gimimą lyrinio *aš* patirtyje paradoksaliai įprasmina ir eilėraštyje „Grabnyčios“, pasitelkus iš Mackaus ir tiesiogiai iš folkloro tradicijos „išmoktas“ raudas (SJ, 97). Kaip ir kitais atvejais, tarsi atsitiktinai paminėjus liturginę šventę (eilėraščiuose „Ėmimas dangun“, „Sekminių berniukas“...), tuo pat metu galima atpažinti ir per egzistencines įtampas įrašytą šventumo ilgesį. Turint galvoje mirties vaizdinių ryškumą Gedgaudo poezijoje, Vėlinių laikas joje yra nuspėjamas. Ir nors tiesiogiai apie jį rašoma nedaug, Vėlinės skleidžiasi per visą poeziją, kaip jau sakyta,

34 Henrikas Nagys, *Grįžulys*, Vilnius: Vaga, p. 76, 160.

35 Alfonsas Nyka–Niliūnas, *op. cit.*, p. 51.

jos įrašytos (švenčiamos) ir eilėraščių cikle „Vėlių takas“, o vienas iš konkretesnių Vėlinių variantų – eilėraštis „Vėlinės. Rasos“. Šiam laikui įprastas kapinių vaizdas kuriamas iš fragmentuojamų, skaidomų, sutrumpėjusių frazių, kuriomis tarsi fiksuojami atskiri kapai, o vienas iš antkapių metaforiškai nurodo ir kito liturginio laiko ribas, pažeistumą: „[...] Skeveldrėlės / advento. Drūti angeliukai.“³⁶

Velykos ir jų laukimas yra dominuojantis liturginis laikas rinkinyje *Stiprėjanti juoda*. Eilėraščio „Didysis ketvirtadienis“ istorija, prasidėjusi kasdieniu buitiniu vaizdu, išauga į surrealistinę ardomo kūno ir nykstančios metafizinės jo prasmės viziją. Jos centras – kūniškai ženkliška „išdavysčių liturgija“, taigi vis dar neatšauktos Paskutinės vakarienės įvykiai. Tiesa, evangelinės aliuzijos lyriniam aš atrodo nepatikimos: tekstas baigiamas „[...] kruvinai / prisidraskėm“ (SJ, 9). Vis dėlto pati atmintis atsiveria kaip vis iš naujo išbandoma galimybė vienu ar kitu pavidalu išgyventi tai, kas egzistenciškai svarbu. Kitame Didžiosios savaitės eilėraštyje „Eli, Eli, lema sabachtani“ Kristaus (ar *mano*) mirties šventumo, įdabartinti siekiamo švento laiko įspūdį lemia pokalbio situacija: šūksnis, kuždėjimas. Ir nors ant kryžiaus ištartas jo žodis grėsmingai suardomas (kažkam ištarus „Eli“, „lema sabachtani“ atitaria „suvargusi galulaukių kaliausė“, SJ, 10), eilėraščio dominante lieka šio pokalbio ritualas, palikdamas užuominą apie bet kurio kito religinio ritualo prasmę.

Nors Evangelijos parafrazių gausu dar ankstyvojoje Gedgaudo poezijoje, apėiginiu savo konkretumu gana netikėtas yra eilėraščių ciklas „Stotys“, kuriame Cibaruskė atpažįsta sudėtingą poeto santykį su (krikščioniškuoju) Dievu: „Ir nors aiškiai juntama gedgaudiška nužeminimo gaida, pagilinama groteskiškais folkloriniais deminutyvais, Kristaus kelias yra ir asmeninis kelias, savanoriškai prisiimama asmeninė programa.“³⁷ Iš vieno ketureilio į kitą dinamiškai perauganti kančios kelio įtampa labiausiai randasi iš kraštutinių patirtinės tikrovės priešpriešų. Ryškiausias egzistencinės beprasmybės ženklas yra dieviškos kančios ir netgi mirties neautentiškumas: „ąsotėlis ašaroms“ per „Antrąjį suklupimą“, „tuščių vasario ampulių mergaitė“ „Trečiame suklupime“, „angelas su kaina ant peties“ („Miršta ant kryžiaus“) ar „Prisikėlimo“ poza (SJ, 37, 39, 42, 45). Ir vis dėlto kaip tikroje ateistinėje literatūroje (Girniaus žodžiais tariant) šios „Stotys“ – „[...] ne kaip ‚nieko nėra‘ įrodymas, o tik kaip atskleidimas, koku būdu gyvena žmogus,

36 Valdas Gedgaudas, *Kario šešėlis*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, p. 101.

37 Virginija Cibaruskė, *op. cit.*

kuriam arba ‚nieko nebuvo‘, arba Dievas jau mirė“ (L, 54). Išorinis negatyvumas yra tik vienas iš daugelio balsų šio iš esmės egzistenciškai patikimo Kelio terpėje, kurioje dar labiau girdėti kitas – pamatinių įvykių, simbolinės erdvės balsas. Egzistencinių kontrastų virtualioje žmogiškos kančios tikrumą lemia ir kartkartėmis nuskambantis itin asmenišką kreipimasis ar atsakas: „Pirmojo suklupimo“ prašymas *tuštumai* ar intymiausias pokalbis stotyje „Kalamas prie kryžiaus“:

Mano miško Kalvarijų broli
 droviųjų avelių dresuotojau
 gal be reikalo bandėm įžodint
 tą negyvą nebeįžodinamą (SJ, 41)

Šis tekstas galėtų būti pavadintas ir beiluzinės literatūros dokumentu: *mano* ir *brolio* pastangos *įžodinti*, taigi įkūnyti ir poetiškai išrašyti, (n)esantį *tą* yra bergždžios dėl *laisvai* pasirinktos jo (ne)gyvybės. Tačiau būtent kraštutinėmis priešpriešomis pagrįstas viso ritualo vyksmas lemia nuolat ties riba esančio susitikimo, Dievo būties ir jo nebuvimo įspūdį. Beje, paskutinė netradicinė „Prisikėlimo“ stotis šį įvykį, viena vertus, palieka be jokios Velykų didybės, tik kančios kelyje. Kita vertus, šį papildymą galima suvokti kaip ypatingą *aš* nekantrumą, siekiant tuo pat metu viską išgyventi iki to taško, be kurio kančia būtų beprasme. Šis poetiškai ir egzistenciškai intensyvus ritualas artimas Girniaus apmąstyto „ateistinio egzistencializmo“ situacijai, kai žmogus, atsiverdamas mirčiai, atsiduria „prieš gyvenimo beprasmiškumą nebūties akivaizdoje“ (R, 398). Tačiau Gedgaudo žmogaus atvirumas mirčiai reiškia ir tą „būties ilgesį“, kuris, kaip sako filosofas, „yra ir amžinybės ilgesys“ (R, 372). Ateistinio humanizmo akiratį permąstydamas su Albert’u Camus, vienoje vietoje Girnius prieina prie išvados, kad „žmogaus be Dievo pavidalai“ – ne *sizifiniai*, bet *fatalistiniai* (R, 204). Tarp jų atsiduria Gedgaudo „Sekminių berniukas“:

Kažkur tolumoj skalijant
 nuilsusiam miestui
 švariu smėliuku pabarstytas
 sekminių berniukas
 kruviną padangą ritina
 gelžkelio pylimu (OK, 85)

Ne mažiau nei sizifiškas ritinimo veiksmas *kruvinoje sekminių* siaubo vizijoje svarbus yra būtent pats *švariu smėliuku pabarstytas berniukas*. Labiau siaubą nei ramybę nešančio Sekminių apaštalo įvaizdį ypač sustiprina poetinė „klaida“ smėlių sieti ne su taku (*gelžkeliu* ar kita erdve), o su eilėraščio „personažu“. Sukdamas savąjį Šventosios Dvasios ratą, jis, žinoma, yra arčiau pragaro nei rojaus. Tačiau viena ir kita suartėja, o sąlyčio ištakų galima ieškoti režisūrinėse Eimunto Nekrošiaus Dantės vizijose (prisimenant straipsnio pradžioje cituotas Gedgaudo refleksijas).

Konkretūs „personažai“ bei jų veiksmai – ne tik Gedgaudo, bet ir Parulskio, Marčėno, Jakimavičiaus poezijos tikrovė, į epiškumą linkusios draminės poezijos ypatybė. Tačiau Gedgaudo poezijos „veikėjai“ ypatingi savo archetipiniu įvaizdžiu, vizualumu, sceninę erdvę primenančia aplinka ar autoriaus jiems priskirtu muzikalumu: *mažas pasenęs berniukas, luošiai, mažos bažnytėlės kantorius, angelas* ir kt. Šias figūras įmanu suvokti ir dar vienos filosofinės minties akirtyje. Girniaus pastebėjimu, *dramatinės prasmės įgyjanti tiesa* yra „ne tai, ką aš sakau, bet ką aš veikiu“; o pasaulyje sutinkamų būtybių veiklumas ir jo atskleidimas yra neatsiejama *žmogiškos būties kaip rūpesčio dalis* (R, 217, 203)³⁸. Tokia būtybė yra ir Gedgaudo *aš* sutinkamas *sekminių berniukas* ar *mažos bažnytėlės kantorius*³⁹, per šį susitikimą atsiveriant nuolat ties riba esančios šventybės, o tuo pat metu ir ontologinės pasaulio esmės patirčiai.

Išvados

Būties ir nebūties (nieko) patirtys Vaidoto Daunio ir Valdo Gedgaudo poezijoje skleidžiasi egzistenciškai simboliškais metų ir švento (liturginio) laiko pavidalais. Daunio poezijos subjektui metų laikai, ypač rudens ir žiemos metas, yra būdas išgyventi mirtį ir jos įveiką, laikinumą ir amžinybės ilgesį, skelbti gyvenimą ir atsiverti būčiai. Egzistencinės vilties ir apskritai būties metaforomis tampa metų laikų aplinkoje išgyvenamas laukimas, egzistencinė *aš* judesio (kelionės) patirtis.

38 Apie *aš* atvirumą pasauliui ir taip pasirodančių kitų būtybių veiklumą Girnius kalba ir straipsnyje „Poezija ir filosofija“: „Eiti į būtį reiškia eiti per konkrečių būtybių pasaulį, ir tačiau nepasitenkinti išorinių apraiškų pažinimu, o siekti jų vidinės prasmės atskleidimo – per faktų paviršių žvelgti į jų ontologinės esmės bei žmogiškosios prasmės gelmes“. Juozas Girnius, *Literatūros ir kultūros kritikos rinktinė*, p. 27–28.

39 Valdas Gedgaudas, *Vakaras be žiburio*, p. 78, 81.

Tapdami *aš* patirčių metaforomis ir metonimijomis, konkretūs metų laikai ir visas jų ciklas lemia visuotinio, gamtos ritmo harmoniją išsaugančio laikiškumo pojūtį.

Gedgaudo poezijoje vyraujantys rudens ir žiemos vaizdiniai yra radikalios gamtos laiko transformacijos, grėsmingai nykstančio visuotinumų, fragmentuotos *aš* sąmonės, absoliučios mirties ir beiluziškai prarastos amžinybės ženklai. Konkretų metų laiką išgyvena ardymo aistra pasižymintis ir nebūčiai atviras *aš*. *Aš* sąmonei būdinga ir intensyvi autentiškos gamtos tikrovės paieška, pastanga tam tikru metu iki galo išgyventi dabarties laiko ribiškumą, o tai lemia ir egzistencines properšas, atsiveriant būčiai.

Maldos ir kultūros ženklais įprasmintas laikas Daunio poezijoje nurodo į dieviškojo *Tu* patyrimą, išreiškia su juo egzistenciškai siejamo pasaulio pažinimą. Bendruomeninei sąmonei atviras *aš* pasaulis Daunio lyrikoje yra pašauktojo ir išrinktojo pasaulis. Būtent švento laiko patirtis išryškina egzistencinį *aš* kaip pranašo sąmonės svorį, bendruomeninę *aš* tapatybę. Psalmiškai ir su Dante Dauniui šlovinant pasaulio sukūrimą, ryškėja ne tik viltis susitikti *kitą*, bet ir surasti geriausią kalbą Dievo būties paslapčiai įvardyti.

Daunio poezijoje vyrauja ieškomo švento laiko patirtis; Gedgaudo poezija ypač stipri savo individualia liturginio laiko sklaida. Poetinėse bažnytinio laiko parafrazėse dominuoja atvirumas nebūčiai, netikrumo patirties persmelktas *aš* santykis su pasauliu. Tačiau atšauktas ir neįmanomas liturginis laikas tuo pat metu įgauna ir subjektyviai stipresnį laikiškumo, dabartiškumo, taigi ir būties, matmenį. Egzistencinis būties rūpestis ar netgi amžinybės ilgesys skleidžiasi biblinės atminties, tikro ir patikimo (kančios) ritualo, asmeniško pokalbio su *kitu* pavidalais. Absoliutų metafizinį nihilizmą „sušvelnina“ egzistencinė aistra diagnozuoti (ne)būtį, įvardyti, kas yra dieviškas *kitas*. Egzistencinės patirties intensyvumą lemia ne tik *aš*, bet ir kiti Gedgaudo poezijos „veikėjai“, pasižymintys ne tiek minties, kaip Daunio poezijoje, kiek veiksmo egzistencija.

Daunio poezijoje dominuoja būties, o Gedgaudo – nieko patirtis. Poetus suartina filosofinis egzistencinių eilėraščių patosas ar savotiška tiesos skelbimo aistra, tai, ką Girnius vadina egzistenciniu heroizmu, didybės sąmone. Poetus sieja ir eilėraščio forma neretai tampanti dialogiška egzistencija. Daunio kūryboje iš atsako poreikio kylantis ir atsakomybę kaip tikslą nurodantis pokalbis Gedgaudo eilėraščiuose pasireiškia kaip egzistencinė nesutikimo grėsmės patirtis, tačiau abiem atvejais tai yra vienintelis (nebūtinai realizuotas) būdas išgirsti (dieviškąjį) *kitą*. Kartą (generaciją) jungiančio klausimo perspektyvoje Daunio

ir Gedgaudo eilėraščiai atsiveria kaip Girniaus apmąstomo teizmo bei ateizmo, jų *dramos* ir *tragedijos* reprezentacijos, abu poetus suartinant ir egzistencinio (dievybės) ilgesio paradoksui.

Gauta 2016 04 25

Priimta 2016 05 12

Openness of Existential Temporal Experiences to (Non)Being: The Poetry of Vaidotas Daunys and Valdas Gedgaudas

Summary

In this article the author analyses the existential experiences typical of the poetry of Vaidotas Daunys and Valdas Gedgaudas, paying particular attention the question of temporality. The author applies the philosopher Juozas Girnius's explications of the concepts of existential philosophy to the analysis of poems, revealing these as representations of the philosopher's reflections on theism and atheism, their drama and tragedy. The experiential reality of being and non-being is disseminated in these poets' works through the existentially symbolic forms of the seasons and (liturgical) time. For Daunys's poetic subject, the seasons are a means of surviving existential waiting, the presentness of being, the harmonious relationship between nature and humans. In Gedgaudas's poetry, the dominating images of fall and winter, and other natural signs of the seasons, express the subject's radical openness to death, the experiences of a collapsed world order, and the loss of eternity. In Daunys's poetry, prayer and cultural signs infuse time with meaning and point to the experience of a holy *You*; this expresses the existential hope that it is possible to know the world and oneself. In the paraphrases of liturgical time characteristic of Gedgaudas's poetry, the relationship of *I* to the world is marked by unreality and non-existence. Simultaneously, impossible liturgical time also gains a subjectively stronger dimension of presence. The author comes to the conclusion that while being dominates in Daunys's poetry and non-being prevails in Gedgaudas's, existential pathos and the poetics of existential discourse connect their work.

Keywords: Vaidotas Daunys, Valdas Gedgaudas, Juozas Girnius, existential philosophy, temporality, seasons of the year, liturgical time.
